

Izvoarele sărate din România exploatare în neolitic și eneolitic. O propunere pentru Lista Patrimoniului Mondial¹

Marius ALEXIANU, Roxana-Gabriela CURCĂ,
Ștefan CALINIUC

Abstract

The importance of the Romanian salt springs for the historical development of the human communities of inland Europe is manifest. Exploited for over eight millennia, and providing world's earliest evidence for the production of recrystallized salt, the Romanian salt springs also stand out from among other similar sites in Europe on account of their uninterrupted use to this day. These resilient behaviours constitute a reference point for the intangible heritage of mankind. The variegated forms of association between this intangible and the tangible heritage of the Romanian salt springs can offset the often implicit 'monumental' criterion for World Heritage inclusion, for which we make a case. In furthering this goal, it is foremost necessary to raise awareness among the local communities and the wider public, as well as the national and international cultural and scientific establishments. We find that for at least the last two decades this direction has been pursued, as evidenced by the increase in interdisciplinary research and highlighting of the role played by the salt springs in the development of the human communities from the respective areas.

Key-words: Romania, salt springs, salt, local communities, resilient behaviours, intangible heritage, tangible heritage.

Introducere

Exploatarea preistorică a izvoarelor de apă sărată a devenit de multă vreme o temă interesantă în arheologia europeană. Cele mai spectaculoase descoperiri au fost făcute mai întâi în Germania și în Franța, în mod evident și datorită avansului cercetării arheologice în aceste țări.

Impresionantele depuneri de resturi ceramice (*brichetaje*, fr. *briquetage*) de la Halle/Salle (Germania), datând între 3500 și 900 î.Hr., vestigii clare ale exploatării izvoarelor sărate din această zonă, au devenit faimoase în lumea arheologică încă din secolul XIX. La fel de celebră a devenit zona din Valea Mosellei, lângă Seille (Lorraine, Franța), unde cercetările inițiate chiar la începutul secolului XX au pus în evidență acumulări uriașe de vestigii ceramice

¹ Acest articol reprezintă varianta tradusă și ușor actualizată a unei lucrări prezentate în limba engleză la "The Second International Conference on Best Practices in World Heritage: People and Communities", Menorca, Spania, 2015.



datând din secolul VII î.Hr., răspândite pe o suprafață cu izvoare sărate de peste 200 de hectare. Acest patrimoniu material, lipsit complet de dimensiunea estetică ce conferă de obicei caracterul distinctiv al artefactelor, a început treptat să fie apreciat din ce în ce mai mult, dintr-o perspectivă total diferită, aceea a inovației tehnologice, mai precis obținerea cristalelor de sare din apa sărată a izvoarelor într-o anumită formă (engl. *salt cakes*). Ca de obicei, după aceste prime descoperiri impresionante, au urmat altele, mai mult sau mai puțin spectaculoase, care au multiplicat descoperirile în sens spațial, fără să depășească o anumită limită cronologică inferioară, care nu depășea de regulă epoca Bronzului². După sinteza lui Nenquin, cercetările privind arheologia sării, în special cercetările referitoare la exploatarea izvoarelor sărate, au evoluat considerabil, în special în ultimele două decenii, când descoperirile datând din eneolitic și chiar din neoliticul timpuriu s-au înmulțit. În această privință, este semnificativ faptul că în remarcabila sinteză recentă asupra sării în preistoria Europei, există secțiuni consistente dispuse în ordine cronologică la categoria *Briquetage*³. Dat fiind avansul cercetărilor arheologice în Europa Occidentală, aceste descoperiri au început să suscite interes mai degrabă datorită vechimii lor, cele mai multe având loc în acest areal. Dar, în ultimul sfert al sec. XX, Europa de Sud-Est a început să se impună pe plan internațional datorită unor stațiuni de referință descoperite în România, Bosnia și Bulgaria⁴. Dată fiind multitudinea de izvoare sărate din România, în jur de 3000⁵, nu a fost deloc întâmplător faptul că unele dintre cele mai interesante și mai vechi descoperiri nu numai din Europa, ci și de pe mapamond, au avut loc aici.

Datorită faptului că datele arheologice erau promițătoare, mai ales în privința vechimii lor, problemele exploatării izvoarelor sărate din Moldova au început să fie abordate în cadrul unor proiecte de cercetare internaționale. Dintre acestea, putem menționa: (1) două proiecte britano-române (finanțat de statul britanic): *Research on trade and exchange in the Cucuteni-Tripolye network* (2001–2005) și *Prehistoric salt exploitation in Romania and Anatolia* (2002–2005), și (2) două proiecte franco-române (finanțate de Ministerul Afacerilor Externe al Franței), anume *Aux origines de la production du sel en Europe : préhis-*

² J.A.E. Nenquin, *Salt. A Study in Economic Prehistory* (Gent: De Tempel, 1961).

³ A. Harding, *Salt in Prehistoric Europe* (Leiden: Sidestone Press, 2013), 43–52.

⁴ Harding, *Salt in Prehistoric Europe*, 44–51.

⁵ Gh. Romanescu, M. Alexianu, A. Asăndulesei, "The distribution of salt massifs and the exploitation of ancient and current reserves of mineralized waters within the Siret hydrographical basin (Romania). Case study for the eastern area of the Eastern Carpathians", in *Hydrology & Water Resources. Conference Proceedings of the 14th Geoconference on Water Resources, Forests, Marine and Ocean Ecosystems. International Multidisciplinary Scientific Conferences, 17–26 June 2014, Bulgaria*, 731–746 (Sofia: STEF92, 2014), 732.

toire et écologie des Carpates orientales roumaines (2003–2004) și *Exploitations pré et protohistoriques des sources salées de Lunca et Tolici (dep. Neamt, Roumanie)* (2004–2012).

Cercetările au fost impulsionate între 2007 și 2010, în cadrul proiectului românesc CNCSIS-IDEI nr. 167/2007, *Izvoarele sărate din Moldova – Etnoarheologia unei resurse natural polivalente*⁶. Dat fiind faptul că aproape fiecare zi de cercetare de teren a dat la iveală noi și, adesea, neașteptate aspecte privind exploatarea, utilizările, rețeaua de distribuție și contextele sociale în legătură cu izvoarele sărate și zăcămintele sărate, această cercetare a fost extinsă asupra întregului areal extracarpatic al României (vezi ethnosalro.uaic.ro), în acord cu exigențele modelului saturat⁷.

Primul sondaj arheologic lângă un izvor de apă sărată a fost efectuat în 1968, dar publicarea și interpretarea artefactelor ceramice a fost făcută de un arheolog preistorician abia după aproape un deceniu⁸. Vestigiile ceramice descoperite în proximitatea acestui izvor sărat numit Slatina Mare (figura 1), aflat pe teritoriul satului Solca (jud. Suceava), au fost atribuite culturilor Starčevo-Criș, pre-Cucuteni, Cucuteni – faza B, primei epoci a fierului și secolului XVII. Nicolae Ursulescu are meritul de a fi identificat printre fragmentele ceramice, pentru prima dată în literatura arheologică românească, bricheta-jele utilizate în procesul de recristalizare a sării din apa izvoarelor sărate. Un nou sondaj efectuat în 2003 a atestat frecventarea preistorică a acestui izvor sărat nu doar în timpul culturii Cucuteni (care a produs o mare cantitate de



Fig. 1. Izvorul sărat-“Slatina Mare”- (satul Solca, județul Suceava): colectarea slatinei de către localnici

Fig 1. The “Slatina Mare” salt spring (Solca village, Suceava County): locals collecting brine

⁶ Vezi: M. Alexianu, O. Weller, “The Ethnosal project. Ethnoarchaeological investigation at the Moldavian salt springs”, *Antiquity*, 83/321 (2009). Online: antiquity.ac.uk/projgall/weller321 (Accessed January 15, 2019).

⁷ M. Alexianu, “Saturated model. A first application in world and Romanian ethno-archaeology”, in *Contesting Ethnoarchaeologies*, edited by A. Marciniak & N. Yalman, 211–225 (New York: Springer, 2013).

⁸ N. Ursulescu, “Exploatarea sării din saramură în neoliticul timpuriu, în lumina descoperirilor de la Solca (jud. Suceava)”, *Studii și cercetări de istorie veche* 28/3 (1977): 307–317.



Fig. 2. Lunca–Poiana Slatinei (jud. Neamț): exploatare preistorică și prezentă a izvorului sărat (fotografii de O. Weller)

Fig. 2. Lunca–Poiana Slatinei (Neamț County): prehistoric and present-day exploitation of the salt spring (photos by O. Weller)

brichetaje), ci și în epoca bronzului⁹. Ceea ce părea a fi o descoperire izolată s-a dovedit cu timpul a deschide o adevărată serie de atestări în timpul arheologic ale exploatării slatinei provenind de la izvoare sărate.

A urmat descoperirea și investigarea prin săpături sistematice a unei stațiuni arheologice asemănătoare. În proximitatea izvorului sărat de la Lunca–Poiana Slatinei (jud. Neamț) (figura 2) s-a identificat o movilă ovală (60 × 25 m) cu depuneri arheologice cu o grosime de până la 2,80 m, în cea mai mare parte atribuite culturii Starčevo-Criș. Extinderea cercetărilor a dat la iveală vestigii din culturile ceramicii lineare, pre-Cucuteni, Cucuteni, epoca bronzului, Halstatt și Evul Mediu¹⁰. În prezent, Lunca–Poiana Slatinei reprezintă, prin amploarea cercetărilor (inclusiv interdisciplinare) și

prin vechimea exploatării¹¹, stațiunea arheologică de profil cea mai reprezentativă din rândul celor descoperite în România, totodată cea mai veche din Europa și poate din întreaga lume, de certă referință pe plan internațional.

⁹ D. Nicola, R. Munteanu, D. Garvăn, C. Preoteasa, Gh. Dumitroaia, “Solca – Slatina Mare (Roumanie). Preuves archéologiques de l’exploitation du sel en préhistoire”, in *L’exploitation du sel à travers le temps*, edited by D. Monah, Gh. Dumitroaia, O. Weller & J. Chapman, 35–56 (Piatra Neamț: Constantin Matasă, 2007).

¹⁰ Gh. Dumitroaia, “La station archéologique de Lunca–Poiana Slatinei”, in *La Civilisation de Cucuteni en contexte européen*, edited by M. Petrescu-Dîmbovița, N. Ursulescu, D. Monah, V. Chirica, 253–258 (Iași: Editura UAIC, 1987). Gh. Dumitroaia, “Depunerile neo-eneolitice de la Lunca și Oglinzi, județul Neamț”, *Memoria Antiquitatis* 19 (1994): 7–82.

¹¹ O. Weller, Gh. Dumitroaia, “The earliest salt production in the world. An early neolithic exploitation in Poiana Slatinei–Lunca, Romania”, *Antiquity* 79/306 (2005). Online: antiquity.ac.uk/ProjGall/weller (Accessed January 15, 2019).

La Cacica (jud. Suceava), în ciuda modificărilor survenite pe fondul exploatării miniere moderne chiar în apropierea izvorului sărat, a fost descoperit un strat arheologic cu o grosime de 80 cm, constând din fragmente ceramice (brichetaje), folosite pentru fierberea apei sărate în scopul producerii de căpățâni (conuri) de sare, și din cărbuni, provenind de la focurile utilizate în acest scop. Analiza fragmentelor de ceramică pictată descoperite în sit arată că activitățile de producere a sării recristalizate au avut loc în perioada culturii Cucuteni¹².

La Cucuieți (com. Solonț, jud. Bacău), în punctul Slatina Veche, s-au identificat două movile formate din depuneri arheologice aparținând culturilor pre-Cucuteni și Cucuteni (faza A), epocii bronzului și epocii fierului¹³. Trebuie însă menționat faptul că până în prezent aici nu s-au descoperit brichetaje.

Șirul descoperirilor de excepție a continuat. În 2005 echipa franco-română a descoperit importanta stațiune arheologică de la Țolici, punctul Hălăbutoaia (jud. Neamț) (figura 3)¹⁴. Săpăturile arheologice începute aici în 2007 au dus la identificarea mai multor nivele culturale, respectiv Starčevo-Criș, pre-Cucu-



Fig. 3. Țolici–Hălăbutoaia (jud. Neamț): depuneri arheologice și exploatarea curentă a izvorului sărat (fotografii de O. Weller)

Fig. 3. Țolici–Hălăbutoaia (Neamț County): archaeological deposits and present-day exploitation of the salt spring (photos by O. Weller)

¹² M. Andronic, “Cacica – un nou punct neolitic de exploatare a sării”, *Studii și cercetări de istorie veche și arheologie* 40/2 (1989): 171–177.

¹³ R. Munteanu, D. Garvăn, D. Nicola, C. Preoteasa, Gh. Dumitroaia, “Cucuieți–Slatina Veche (Romania). Prehistoric exploitation of a salt resource”, in *L'exploitation du sel à travers le temps*, edited by D. Monah, Gh. Dumitroaia, O. Weller & J. Chapman, 57–70 (Piatra Neamț: Editura Constantin Matasă, 2007).

¹⁴ O. Weller, R. Brigand, M. Alexianu, “Cercetări sistematice asupra izvoarelor de apă sărată din Moldova. Bilanțul explorărilor din anii 2004–2007 efectuate în special în județul Neamț”. *Memoria Antiquitatis* 24 (2007): 143.



Fig. 4. Exploatarea izvorului sărat de la Lunca–Poiana Slatinei (fotografie de O. Weller)

Fig. 4. The exploitation of the salt spring from Lunca–Poiana Slatinei (photos by O. Weller)

teni, Cucuteni și epoca bronzului, depunerea arheologică având o grosime de circa 8 metri. Și aici s-au descoperit fragmente de brichetaje¹⁵. Depunerile cele mai vechi au fost datate între 6000 și 3500 î.Hr.¹⁶.

Ceea ce diferențiază izvoarele sărate din România de cele din zone faimoase ale Europei (îndeosebi Franța și Germania) este continuarea exploatării și folosirii saramurii naturale până în prezent¹⁷ (figura 4). Această situație unică în Europa a fost valorificată de cele două proiecte etnoarheologice românești¹⁸, în cadrul cărora s-au conturat două direcții principale de cercetare: pe de o parte, identificarea izvoarelor sărate și a zăcămintelor/aflorimentelor de sare și a vestigiilor arheologice adiacente, și, pe de alta, oportunitatea investigațiilor etnografice, îndeosebi prin prisma analizei spațiale. Întrucât nu s-a pornit de la idei preconcepute, realitățile de pe teren au impus abordarea unor tematici foarte diverse (în cele ce urmează sunt menționate numai cele în relație cu izvoarele sărate).

Astfel, s-a acordat atenția cuvenită și izvoarelor sărate abandonate, s-a realizat o tipologie a sistemelor de captare a izvoarelor sărate, s-a efectuat o cla-

¹⁵ Gh. Dumitroaia, R. Munteanu, O. Weller, D. Garvan, V. Diaconu, R. Brigand, “Un nou punct de exploatare a apei sărate în preistorie: Țolici–Hălăbutoaia, jud. Neamț”, in *Sarea, de la prezent la trecut*, edited by D. Monah, Gh. Dumitroaia, D. Garvăn, 203–224 (Piatra Neamț: Editura Constantin Matasă, 2008).

¹⁶ M. Danu, E. Gauthier, O. Weller, “Human impact and vegetation history on salt spring exploitation (Halabutoaia–Țolici, Petricani, Neamț, Romania)”, *International Journal of Conservation Science* 1/3 (2010): 167–173.

¹⁷ M. Alexianu, Gh. Dumitroaia, D. Monah, “Exploatarea surselor de apă sărată din Moldova: o abordare etnoarheologică”, *Thraco-Dacica* 13/1-2 (1992): 159–167; M. Alexianu, Gh. Dumitroaia, D. Monah, “The Exploitation of the Salt-Water Sources in Moldavia: an Ethno-Archaeological Approach”, in *L’exploitation du sel à travers le temps*, edited by D. Monah, Gh. Dumitroaia, O. Weller & J. Chapman, 279–298 (Piatra Neamț: Editura Constantin Matasă, 2007).

¹⁸ M. Alexianu, O. Weller, R. Brigand, “EthnosolRo: an ethnoarchaeological project on Romanian salt”, *The European Archaeologist* 38 (2012/2013): 17–22.

sificare a așezărilor utilizatoare ale izvoarelor sărate, s-au analizat mijloacele de transport al slatinei, s-au identificat strategiile spațio-temporale de producere a sării recristalizate (huscă), și s-a studiat transmiterea cunoștințelor de la o generație la alta. În ce privește utilizările actuale ale slatinei provenind de la izvoare sărate, s-au studiat alimentația umană, conservarea alimentelor, alimentația animalelor, haloterapia umană tradițională, utilizările artizanale, vânatul și vânătoarea legată de izvoarele sărate, utilizările simbolice ale sării, schimb, vânzare, dar etc.¹⁹.

Cercetările etnografice au fost efectuate pe baza unor chestionare originale, permanent adaptate, îmbunătățite și complexificate, vizând obținerea de informații de la subiecți aparținând tuturor categoriilor de vârstă, de la copii până la bătrâni de 80–90 de ani. Îndeosebi aceștia din urma s-au dovedit a fi posesorii unor informații extrem de prețioase pentru o întreagă serie de aspecte niciodată studiate în România, mai ales din perspectivă etnoarheologică. Memoria acestor bătrâni și persistența unor comportamente (reziliente) dau seama de un complex univers al sării, care reprezintă de asemenea un punct unic de referință al patrimoniului mondial imaterial al sării.

După cum se știe, demersul strict arheologic legat de exploatarea izvoarelor de apă sărată prezintă *per se* limite indiscutabile chiar și în condițiile multiplicării abordărilor multidisciplinare. Oportunitatea cu totul aparte oferită de numeroasele zone rurale din România cu comportamente reziliente legate de aprovizionarea cu saramură a condus la punerea în evidență a unor reverberații neașteptate ale sării, în cele mai variate aspecte ale existenței umane. Cu totul neașteptat a fost fenomenul aprovizionării generalizate cu apă sărată provenind de la izvoarele sărate. Tot astfel, total neprevăzută a fost varietatea utilizării slatinei în alimentație și procesarea și conservarea alimentelor²⁰. O mare surpriză a constituit-o amplitudinea dimensiunii terapeutice tradiționale a sării, confir-

¹⁹ M. Alexianu, O. Weller, R. Brigand, "Izvoarele de apă sărată din Moldova subcarpatică. Cercetări etnoarheologice" (Iași: Demiurg, 2007); R. Brigand, O. Weller, F.A. Tencariu, M. Alexianu, A. Asăndulesci, "Ovine pastoralism and mobility systems in Romania: an ethnoarchaeology approach", in *Historical Archaeologies of Transhumance across Europe, EAA Monograph Series, Themes in Contemporary Archaeology* 6, edited by E. Costello & E. Svensson, 245–263 (London: Routledge, 2018).

²⁰ Gh. Romanescu, M. Alexianu, O. Weller, "Fresh rivers and salt springs: Modern management and ethno-management of water resources in eastern Romania", in *Informatics, Environment, Energy and Applications. Selected, Peer Reviewed Papers from the 2012 International Congress in Informatics, Environment, Energy and Applications*, edited by F. Hong, 207–219 (Singapore: IACSIT Press, 2012); I. Sandu, V. Vasilache, M. Alexianu, R.-G. Curcă, "Chemical explanation of an original ethno-procedure for curdling milk using natural brine", *Revista de Chimie* 65/1 (2014): 120–122.



mată și de sursele antichității greco-romane²¹. Cercetările etnografice au arătat, fără putință de tăgadă, cât de complexe sunt și alte dimensiuni ale sării, precum cea economică ori cea simbolică.

Ne asumăm însă o rezervă metodologică minimă, aceea de a respinge capcana actualismului, evitând să transplantăm în mod mai mult sau mai puțin mecanic realitățile din prezent în trecutul arheologic, cu atât mai mult în timpul preistoric. Dacă este practic imposibil să definim cu precizie conținutul unei dimensiuni anume pentru preistorie, important este să ne dăm seama că asemenea dimensiuni, inimaginabile pentru orice arheolog în sensul strict al profesiei, au existat cu siguranță și în trecutul foarte îndepărtat.

O acțiune de mare impact pentru sensibilizarea publicului larg din România în legătură cu importanța izvoarelor de apă sărată a fost conceperea și realizarea în 2006 a unei expoziții specializate de către Muzeul Carpaților Răsăriteni din Sfântu Gheorghe (în colaborare cu numeroase alte muzee și cu Arhivele Naționale ale României). Expoziția, intitulată *Sarea, Timpul, Omul*, a prilejuit publicarea unui amplu catalog de 250 de pagini, cuprinzând numeroase ilustrații color și alb-negru. Pe drept cuvânt, editorii atrăgeau atenția asupra impactului redus al celor mai vechi mărturii de exploatare a sării din lume în societatea românească: „[...] în România, spre deosebire de multe alte țări europene bogate în sare, atât preocupările de cercetare privind relația dintre sare și om, cât și cele de expunere publică a acestora, sunt mult mai puțin dezvoltate. În societatea românească încă nu există înțelegerea cuvenită a importanței patrimoniului natural referitor la diverse manifestări ale sării, precum și a celui cultural ce vizează practici și credințe umane legate de acest mineral. Numeroasele urme arheologice ale vechilor exploatare saline, manifestările materiale și imateriale în cultura populară legate de exploatarea, prelucrarea și utilizările sării nu beneficiază încă de protecția cuvenită din partea societății în ansamblul ei, nici din partea comunităților locale, și nici din partea structurilor statului abilitate în domeniu”²². Catalogul conține valoroase microsinteze privind vestigiile arheologice privind exploatarea sării pe teritoriul României în perioada neo-eneolitică, în epoca bronzului și în epoca timpurie a fierului, precum și un repertoriu selectiv al fântânilor de apă sărată din estul Transilvaniei.

²¹ R. Curcă, “La halothérapie — textes antiques et pratiques actuelles dans la Roumanie orientale”, in *L’exploitation du sel à travers le temps*, edited by D. Monah, Gh. Dumitroaia, O. Weller & J. Chapman, 259–269 (Piatra Neamț: Editura Constantin Matasă, 2007); I. Sandu, A. Poruciuc, M. Alexianu, R.-G. Curcă, O. Weller, “Salt and human health: science, archaeology, ancient texts and traditional practices of Eastern Romania”, *The Mankind Quarterly* 3 (2010): 225–256.

²² V. Cavruc, A. Chiricescu, eds. *Sarea, Timpul și Omul. Catalogul expoziției* (Sfântu Gheorghe: Angustia, 2006): 7.



Fig. 5. Secțiune din expoziția permanentă a Muzeului de Istorie și Arheologie din Piatra-Neamț, cu buduroiul de la Țolici–Hălăbutoaia

Fig. 5. Section of the permanent exhibition of the Museum and History and Archaeology from Piatra-Neamț, with the *buduroi* from Țolici–Hălăbutoaia

Ecourile acestei expoziții temporare de mare succes nu au fost limitate la perioada în care ea a fost deschisă. Expoziția a avut un impact considerabil chiar asupra organizării muzeelor din România, sub forma unor expoziții permanente. În primul rând se cuvine să menționăm cazul Muzeului de Istorie și Arheologie din Piatra-Neamț, centru turistic notabil, unde în 2009, la inițiativa și sub conducerea regretatului Gheorghe Dumitroaia, director al Complexului Muzeal Neamț, un întreg perete al unei săli de expoziție a fost amenajat astfel încât să prezinte importanța sitului de la Țolici–Hălăbutoaia (figura 5). Un exponat neobișnuit, de mare impact vizual, îl constituie un trunchi de copac gol pe dinăuntru (*buduroi*), plasat în gura izvorului pentru a preveni prăbușirea malurilor acestuia. Subliniem că acesta nu este *buduroiul* original de la Hălăbutoaia, care a fost lăsat *in situ* pentru a nu stâneni în niciun fel exploatarea tradițională a acestui izvor sărat, care are loc chiar și în prezent. *Buduroiul* prezentat în expoziție provine de la un izvor sărat abandonat, situat în vecinătatea celui încă folosit, și reprezintă varianta mai arhaică a captării de izvor sărat. Deși a fost confecționat în perioada contemporană, el este similar cu cel din perioada neoliticului târziu descoperit într-un izvor sărat din Franța²³. Fotografii ale săpăturilor arheologice care au avut loc la Hălăbutoaia și privind actua-

²³ V. Bernard, P. Petrequin, O. Weller, “Captages en bois à la fin du Néolithique: Les fontaines salées a Saint-Père-sous-Vézelay”, in *Sel, eau et forêt. D’hier à aujourd’hui*, edited by O. Weller, A. Dufraisse, P. Petrequin, 299–335 (Besançon: Presses Universitaires de France-Comté, 2007).



la exploatare a izvorului, furnizează vizitatorului contextul necesar înțelegerii funcționalității pieselor tridimensionale, etnografice sau arheologice, aranjate la stânga și la dreapta exponatului. O mențiune specială trebuie făcută în legătură cu broșura turistică dedicată exploataării izvoarelor sărate în estul României, conținând informații adiționale.

Un alt important pas în sublinierea importanței izvoarelor sărate pentru public a fost făcut câțiva ani mai târziu de către Muzeul de Istorie și Etnografie din Târgu-Neamț, aflat relativ la mică distanță de situl de la Lunca–*Poiana Slatinei*. Sala (figura 6), dedicată celor mai vechi urme din lume de producere a sării din apa sărată provenită de la izvoare sărate, a fost organizată de regretatul șef al echipei arheologice de la Poiana Slatinei, dr. Gheorghe Dumitroaia, secondat de muzeograful dr. Vasile Diaconu și Roxana Diaconu.

În general, au fost urmărite aceleași principii expoziționale ca și în secțiunea similară a muzeului din Piatra-Neamț. Și în acest caz trebuie menționat că expoziția nu prezintă buduroiul original de la Poiana Slatinei, unde exploatarea izvorului sărat de către comunitățile locale continuă și în prezent. Buduroiul de la Târgu-Neamț provine de la Oglinzi–*Slătior*, un izvor sărat mai puțin important din această zonă.

În paralel cu continuarea cercetărilor în domeniu, din ce în ce mai complexe, și cu valorificarea muzeală ingenioasă a exponatelor arheologice și etnografice, specialiștii își multiplică eforturile de prezentare în mass-media românești a rolului jucat de izvoarele sărate încă de acum opt milenii pentru comunitățile neolitice și eneolitice ce populau pe atunci teritoriul României.

Unele autorități locale și câțiva antreprenori privați consideră că valorificarea ariilor turistice ce conțin cele mai vechi urme de exploatare a sării din România și poate din întreaga lume va deveni, mai devreme sau mai târziu, iminentă. Cea mai mare provocare este să se găsească justa măsură între necesara dezvoltare (modernizarea infrastructurii de acces, extinderea zonei operaționale etc.) și protecția practicilor tradiționale de exploatare și utilizare a sării în zonele rurale.

Cadrul comprehensiv și flexibil specific abordărilor recente privind patrimoniul mondial²⁴, complementaritatea dintre patrimoniul tangibil și intangibil în cazul exploataării de opt milenii a izvoarelor sărate din România, constituie argumente temeinice în vederea includerii unora dintre acestea în rândul monumentelor semnificative ale lumii. Emoția ce poate fi resimțită la

²⁴ W.J.H. Willems, “World Heritage and Global Heritage: the tip of the iceberg”, in *Proceedings of the First International Conference on Best Practices in World Heritage: Archaeology, Mahon, Minorca, Balearic Islands, Spain, 9–13 April 2012*, edited by A. Castillo, 36–50 (Madrid: Ediciones Complutense, 2012).



Fig. 6. Panoul informativ și buduroiul de la Lunca–Poiana Slatinei în Muzeul de Istorie și Etnografie Târgu-Neamț (fotografie de V. Diaconu)

Fig. 6. Display case and the *buduroi* from Lunca–Poiana Slatinei, History and Ethnography Museum from Târgu-Neamț (photo courtesy of V. Diaconu)

vizitarea acestora nu este suscitată de măreția monumentelor, cum se întâmplă de obicei. Este vorba mai degrabă de emoția de a te transpune *illo tempore*, de a retrăi reacțiile originare ale omului în fața unei resurse naturale ce urma să contribuie în mod decisiv la stabilitatea comunităților umane, „as well as enhancing the quality of food, storage, food consumption, and animal and human health”²⁵.

Acknowledgement. Published within CNCS-UEFISCDI project PN-III-P4-ID-PCE-2016-0759, no 151/2017, *The Ethnoarchaeology of Salt in the Inner Carpathian area of Romania* — ethnosalro.uaic.ro.

Rezumat

Importanța izvoarelor sărate din România pentru dezvoltarea istorică a comunităților umane din interiorul continentului european este indiscutabilă. Exploatate de peste opt milenii și furnizând dovezi pentru cea mai veche producție de sare recristalizată din lume până în prezent, izvoarele sărate din România se disting față de cele similare din alte zone ale Europei prin folosirea lor neîntreruptă până în zilele noastre. Aceste comportamente reziliente constituie un punct de referință pentru patrimoniul intangibil al întregii umanități. Formele diverse de asociere între patrimoniul intangibil și cel tangibil al izvoarelor sărate pot compensa criteriul „monumentalității”

²⁵ L. Ellis, *The Cucuteni-Tripolye Culture. A Study in Technology and the Origins of Complex Society* (Oxford: Archaeopress, 1984), 205.



necesar de obicei includerii pe Lista patrimoniului mondial. Pentru atingerea acestui scop, este necesară sensibilizarea comunităților locale și a publicului larg, precum și a forurilor culturale și științifice naționale și internaționale. Constatăm că în ultimele două decenii această direcție a cunoscut dezvoltări semnificative, după cum rezultă din intensificarea cercetărilor interdisciplinare și a evidențierii rolului jucat de izvoarele sărate în evoluția comunităților umane din zonele respective.

Cuvinte-cheie: România, izvoare sărate, sare, comunități locale, patrimoniu intangibil, patrimoniu tangibil.